

Ren i skind er ren i sind

Af Gerd Anja Jørgensen

»Bortfjern Ophobninger af Urenlighed, desinficer Stedet og rens Luften, og det bidrager til at Landet befries fra Sygdom. (...) Urenlighed er Sundhedens, Lykkens og et langt Livs Fjende.«

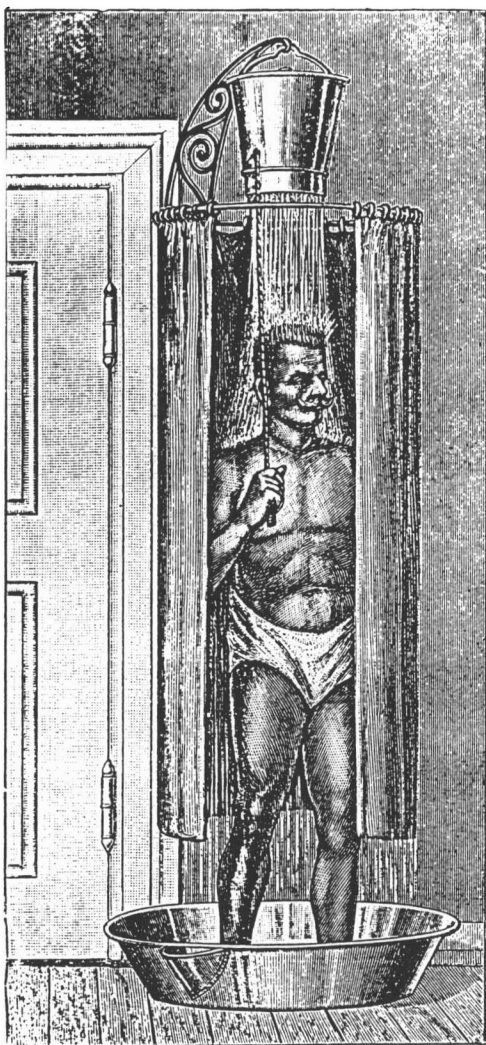
Således skriver et populært familieugeblad i 1885, og citatet er typisk for synet på renlighed i slutningen af 1800-tallet. Tiden er kendetegnet ved store landvindinger indenfor den medicinske videnskab, stor interesse for renlighed samt en direkte kobling mellem sundhed og renlighed.

I denne artikel vil tidens renlighedsopfattelse blive belyst ud fra sundhedstidsskrifter og etikettebøger, hvorigennem tidens sundhedsapostle forsøgte at sprede deres budskab. Således omhandler artiklen ikke renlighedens kulturhistorie, men den ideelle renlighedsopfattelse som blev forsøgt formidlet ud til befolkningen omkring århundredeskiftet (1).

Sundhedsapostlene var oftest læger eller lærere, hvoraf nogle var tilknyttet en særlig del af sundhedsbevægelsen som f.eks. vegetarerne. Husmødre udgjorde endvidere en gruppe, hvis argumenter fik tyngde af erfaring med arbejdet i hjemmet. De kunne således videregive autoriteternes anvisninger til befolkningen på troværdig vis. Af sundhedslitteraturens indhold generelt fornemmer man imidlertid, at målgruppen ingenlunde har været den brede befolkning, men derimod byens borgerskab.

Sundhed, hygiejne og renlighed

I dag er vi vant til at forbinde begrebet hygiejne med renlighed. Hygiejne kommer imidlertid af Hygieia, som i den græske mytologi var sundhedens gudinde. I Ordbog over Det Danske Sprog defineres hygiejne i 1919 som: »Læren om hvad der tjener til Sundhedens Bevarelse og Forebyggelse af Sygdomme«. Hygiejne er således læren om, hvordan man opnår og bevarer sundhed. Selv om hygiejne altså var andet og mere end renlighed, udgjorde renligheden så vigtig en del af hygiejnens anvisninger, at renlighed blev

Dette styrtebadsapparat fra »Sanitas« var blot et af en mængde sindrige badeanordninger, som kom på markedet i slutningen af 1800-tallet.

mere eller mindre synonymt med hygiejne. Bentsen, en læge som meget tidligt blev engageret i sundhedssagen skriver i 1867:

»Reenligheden er en saa væsentlig Deel af Sundhedspleien, og af saa indgribende Betydning for dennes practiske Anvendelse, at ved Iagttagelse af denne Egenskab i fuld Udstrækning ville de fleste af de hygiejniske Grundprincipper komme til deres Ret.«

Ønsket om sundhed resulterede således i en fokusering på reenlighed. En skelnen mellem hygiejne og reenlighed blev efterhånden vanskelig og de to

begreber bliver idag brugt mere eller mindre synonymt. Hygiejne er blevet synonym med renlighed, og da de færreste i vor tid er optaget af renlighed for at bevare helbredet, stiller sundheden ikke længere direkte krav til hygiejnen. Når vi bestræber os på at bevare vor sundhed eller finde helbredelse, kalder vi det sjældent for at forbedre vor hygiejne. Vi tager medicin, ændrer kostvaner, motionerer etc., hvilket i realiteten er det samme!

Giftstoffer i luften

Før bakterierne blev »opdaget« i slutningen af 1800-tallet, blev luften anset for at være det afgørende medie i udbredelsen af epidemier. Dette gav ophav til miasme-teorien: Ideen om at atmosfæriske giftstoffer – miasmer – opstod spontant i luften ved uheldige samspil mellem variable, såsom temperatur, vind, fugtighed, lokalitet, jordbund osv. Teorien lagde altså vægten på omgivelsernes spontane sygdomsfremkaldende virkning.

De voldsomme koleraepidemier i midten af 1800-tallet havde givet en indsigt i forholdet mellem udbredelsen af sygdommen og byens slum. Der var et direkte forhold mellem et boligområdes sanitære forhold i form af kloakering, vandforsyning, renovation m.m. og antallet af døde som følge af denne epidemiske sygdom. Industrialiseringens urbanisering hjalp ikke på hygiejnestandarden i byens fysiske rum, og miasme-teoriens rumlige forklaring på sygdommes årsager blev til sociale forklaringer: Det var ikke længere klimatiske forhold, der var afgørende, men forrådnelse, som netop var et resultat af visse arbejderkvarterers kaotiske sammenblanding af mennesker, husdyr, affald, stinkende rendestene og latriner. Tidens »sanitære bevægelser« satte derfor ind for at udrydde årsagerne til dårlig luft og stank og arbejdede primært på bedre kloak- og drikkevandsforhold. I 1875 beskriver en læge problematikken således:

»Det er de større Stæders Beboere, hvis Boliger ofte ere byggede paa modsig Grund, omgivne af Uddunstninger fra skadelige Omgivelser, som Slagtere, Garvere, Fiskeblødere, Lysestøbere; fra Værksteder hvor Metaller forarbejdes; hvor Røgen fra Brænderier fordærve Luften; hvor urene Rendestene forpæste den; hvor de overordentlig høje og tæt paa hverandre byggede Huse gjøre en frisk Lufts Tilstrømning umulig« (2).

Bakteriologien

Bakteriologiens æra begyndte i slutningen af 1800-tallet i takt med lægevidenskabens »videnskabeliggørelse«. På baggrund af opdagelsen af bl. a. cellen, narkosen, vaccinen og ikke mindst bakterierne. Herved var det blevet

muligt at anvise den specifikke årsag til sygdommene. Den nye medicinske disciplin blev læren om den specifikke årsagslære: Én sygdom, én årsag, i modsætning til den foregående sociale forklaring, hvor man forestillede sig mere komplicerede årsagssammenhænge. Bakteriologien anså smudset for den lokalitet, hvor sygdomskimene levede, hvorfor man måtte forsvare sig imod smudset. Alt i omgivelserne blev suspekt; sygdomstruslen blev snavs, og dens metafor blev uorden. Bakterierne kunne være indeholdt i alt, man kom i kontakt med. Skulle man således være på den sikre side, måtte man udrydde alt uordentligt og urent, hvorfor der skete en idealisering af det sterile. De potentielt farlige sygdomskim fandtes i skidt og snavs, hvorfor synet blev den vigtigste hygiejniske sans.

Men netop fordi selve det farlige var usynligt for det blotte øje, resulterede det i en sygelig frygt for snavs, en smudsideologi og renhedsfanatisme, som rakte langt ud over, hvad der var medicinsk begrundet. Alt, hvad man mente kunne dræbe bakterierne, blev inddraget. Lys, luft og renlighed blev det samlede slogan for socialhygiejnen fra slutningen af det 19. århundrede, men med renlighed som det altdominerende middel. Der skete en generel mobilisering mod alt det uordentlige, og alt det uordentlige blev slået i hartkorn, selv om det måtte have vidt forskellige stamfædre.

Troels-Lund, som skrev midt i denne nye tids fordømmelse af ældre tiders manglende indsigt, præciserer projektet for den nye sundhedsideologi, idet han giver dette farverige portræt af senmiddelalderens Danmark:

»Kan man undre sig over, at en Befolkning døde som Fluer, naar dens Flertal kun vaskede sig højt regnet en Gang om Ugen, gik aarevis med samme Sæt Hoser og Undertøj, spiste med snavsede Hænder alle af samme Fad, laa i bunkevis i samme dynefyldte Seng!... Selv i Frankrigs Slotte brugtes Kaminen som Pissoir« (3).

Bakteriologien forklarede således de praktiske successer, som reformbevægelserne havde opnået, uden egentlige videnskabelige forklaringer. De to forskellige syn på renlighed stillede meget enslydende krav til omgangen med renlighed, hvorfor dette parløb var relativt uproblematisk. De nye medicinske landvindinger og ikke mindst forgængeres fejlslutninger mindedes i 1908 i et populært sundhedsblad:

»Den klasse Smaaavæsner, som man med et Fællesnavn benævner Bakterier ... var for et halvt Aarhundrede siden ganske ukendte. En eller anden Læge eller Videnskabsmand havde vel allerede tidligere fremsat den Formodning, at Sygdomme og navnlig smitsomme Sygdomme skyldtes smaa levende Væsner som svævede omkring i Luften, og som paa en eller anden Maade trængte ind i vore Legemer. Men det var en ren og skær Formodning, thi ingen havde den Gang iagttaget disse smaa Væsner. I

vore Dage er navnet Bakterier kendt saa at sige af Enhver og Lægevidenskaben har ved Opdagelsen af Bakterierne fejret en af sine største Triumfer«.

Sundhedslitteraturen

»Desværre fødes vi Mennesker nu engang ikke med Sansen for Renlighed, hos Børn og Vilde Folkeslag er den kun saare lidet udviklet. Renlighed maa man opdrages til, og jo højere en Nation eller de enkelte Individer staa i Henseende til Civilisation, des mere er denne Sans udviklet.«

Således skriver Emma Gad; én af tidens sundhedsapostle, som gennem tidsskrifter, etikettebøger og foredrag om hygiejne og renlighed søgte at etablere det store opdragelsesprojekt og sprede budskabet til befolkningen. Målet var, at hele befolkningen skulle blive sunde og dermed både lykkelige og arbejdsduelige. Det var primært husmoderen, som skulle indgydes den rette forståelse for hygiejnens krav. Hun skulle have indarbejdet en sygelig angst for smuds, der fik hende til at vaske, skure, pudse og bone, alt sammen var det led i en rationel medicinsk begrundet ekstermination af sygdomskim.

Gennem denne mysofobi skete der efterhånden en vulgarisering af bakteriologiens rationelle erkendelse samtidig med, at det kom til at dreje sig om ordentlig opførelse i bredeste forstand. Det store opdragelsesprojekt skulle introducere den generelle renlighed som ideal, og under henvisning til ønsket om befolkningens sundhed gøre det til såvel en æstetisk som en moralsk kategori. Det gjaldt om at indarbejde en ny sans, et instinkt, nemlig sansen for hygiejne. Med flittig inddragelse af medicinske autoriteter kom tidens forskellige husholdningsskoler og tidsskrifter for husmoderen og hjemmet til at stå for den systematiske opdragelse af kvinden. Hendes »naturlige« kald blev rollen som hustru og moder, men husførelsen kunne ikke overlades til hendes hidtidige instinkter. Hun skulle være et produkt af andres viden om den rigtige sans for hygiejne. Selv om hun var i besiddelse af instinkter, der dikterede hende en interesse for at holde orden i sit hjem, havde hendes opgaver ændret karakter i takt med tidens videnskabelige landvindinger, hvorfor grundig vejledning var nødvendig. Gennem husmoderens tillærte forståelse for renlighedens betydning, sikredes et trygt og lykkeligt familieliv. Den ny tids husmoder skulle, bistået af sundhedsundervisning i skolerne, indgyde børnene en hygiejneforståelse, som ville holde resten af livet og blive ført videre til kommende generationer. På den måde skulle hele nationens fremtid og fremgang sikres.

»Vejen til en højere Moral gaar igennem Badekarret« (4)

Koblingen mellem renlighed og moral prægede perioden. Argumentationen for at dyrke renlighed var naturligvis, at skidt i sig selv blev anset for at være en farlig smittekilde. Men ved at gøre renlighedssansen til et spørgsmål om moral, fik sundhedsapostlene yderligere et argument til deres kampagne.

»Har Ureenligheden alvorlige Følger for en Befolknings physiske Vilkaar, har den ikke mindre betydningsfulde for dens moralske Tilstand. Idet Uorden er Ureenlighedens uadskillelige Ledsager, ligesom Orden følger dens Modsætning, vænner den opvoxende Slægt sig til Egenskaber, der i Fremtiden forringe dens Nytte for Samfundet, – og forstyrre dens egen Velvære« (Bentsen 1867) (5).

At det blev af moralske og æstetiske grunde, man skulle gøre rent og vaske sig, gjorde, at renlighedens sundhedsfremmende formål trådte i baggrunden. Den overdrevne angst for smuds fik frit spillerum og den medicinske forklaring, som var vanskelig at formidle, fik hermed en effektiv afløser. Ureenlighed blev taget som tegn på dårlig moral: En husmoder med sorte negle og støv på møblerne kunne man ganske enkelt ikke stole på. »Sjuske-Dortherne« fik dermed en stor del af ansvaret for familiers sociale deroute og nationers undergang.

»En ung Pige, hvis Haar sidder uordentlig, hvis Kjole hænger skævt og sjudsket, er ligefrem et modbydeligt Syn . . . og hvis hun faar en Mand, vil det enten blive en godmodig Tosse, der hverken kan se eller gider se hendes Sjuskeri, – eller han vil ærgre sig over hende og blive en Værtshusgæst, hvis han da ikke foretrækker med Magt at lære hende Orden og Renlighed« (Ugebladet. Meddelelser af Interesse for Hus og Hjem, 1886)(6).

Mangel på renlighed kunne altså resultere i både fysisk og moralsk sygdom. Omvendt var urenlighed en direkte konsekvens af dårlig moral, ligesom moralen kunne opbygges gennem en forståelse for nødvendigheden af renligheden.

»Den som tror at forbedre sin Teint ved Pudder og Sminke, ligner den, der prøver paa at (. . .) forskjønne sin Have med malede Træer og Buske« (7)

Da sundhed var umiddelbart til at aflæse af kroppens ydre, blev de synlige dele af kroppen, som f. eks. tænder, hår og hænder, ofret stor opmærksom-

Videnskabeligt fremstillet kunstigt forskønnelsesmiddel blev fremsendt diskret. Sygekassernes Sundhedsblad 1910.

GLIMAX

Haarfarven „Glimax“ fremstillet af Kemikere, garanteret giftfri og uskadelig. Farver Haaret naturligt blondt brunt og sort samt standser Haaraffald. Ialrige Anbefalinger. Brugsanvisning medfølger. Faasialle Parfumerier og Frisør-Saloner à 2 Kr. samt tils. diskret og portofrit frz. „The hair coloring Co.“, Stavanger, 2. Tlf. Øbro 859 x. Kl. 12-2.

hed. Om sundhedens leveregler blev fulgt for at opnå sundhed eller for at opnå skønhed, gjorde ikke den store forskel, da resultatet var det samme.

»Den som ikke af Kærlighed til Sundhedens Love, vil pleje sit Legeme og leve efter Hygiejnens Bud, burde gøre det af Forfængelighed; thi kun det sunde Legeme er smukt.« (Sundhedsbladet 1915) (8).

Skønhed blev altså betragtet som en sikker bivirkning ved at følge sundhedens forskrifter. Når legemet blev holdt rent, betød det en høj grad af sundhed, og var man sund, var man også smuk. Deraf følger, at det uskønne blev tolket som usundt. En meget forenklet slutning som imidlertid muliggjorde en vis grad af »kunstig« forskønnelse, blot resultatet var det eftertragtede »naturlige« udseende. Selvom det naturlige ydre, også kunne fremkomme ved brug af diverse kunstige forskønnelsesmidler, forblev denne forenkledede kobling mellem sundhed og naturlig skønhed tilsyneladende herskende i mange sundhedskredse langt op i dette århundrede.

Både den nære kobling mellem sundhed og skønhed og frygten for den »kunstige« forskønnelse gjorde, at skønhedsmidler som f. eks. hårfarve blev fremsendt diskret. Desuden var skønhedstips ofte rubriceret under sundhedspleje. En damefrisørsalon omkring århundredeskiftet kaldte sig således »Klinik for Sundhedspleje« og kunne udover almindeligt hårabarbejde tilbyde »Medicinsk antiseptisk Hovedbad«.

»Det er paa Tide, at man faar Øjnene op for dette Gardinmisbrug« (9)

Boligens hovedbestemmelse var, ifølge Emma Gad, at yde et behageligt og bekvemt opholdssted frit for alle de skadelige indflydelser, der kunne nedsætte befolkningens sundhed og arbejdsevne. Men for at hjemmet kunne leve op til denne beskytterfunktion, måtte det være korrekt indrettet. Hovedreglen var, at boligen skulle indrettes så den kunne udluftes og tåle regelmæssig desinfektion. Else Kleen, en elev af fru Elna Tennow (Sveriges svar på Emma Gad) opererede udelukkende med det »hygiejniske aksiom« i boligindretningen:

»Virkelig elegance kan nemlig ikke findes med mindre hjemmet er praktisk og hygiejnisk indrettet og vel holdt« (10).

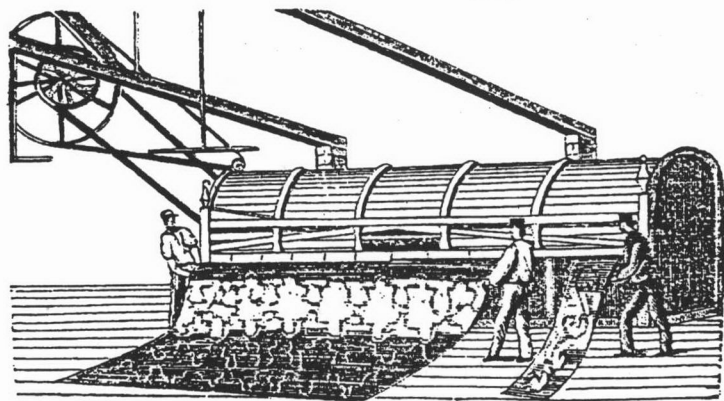
Der var ingen problemer med at indrette en elegant bolig ej heller med at kombinere æstetik og hygiejne. Som med legemlig skønhed opstod den rette bolig- og indretningsæstetik automatisk, når hygiejnens fordringer blev fulgt. Den kunne ikke diskuteres og afgjorde enerådende smagen og stilen i boligindretningen.

»Individets private behov og trivsel fremfor konventionelle hensyn« hed sundhedsapostlernes boligindretningsideal. At se bort fra konventionelle hensyn var imidlertid et vanskeligt projekt. En typisk borgerlig klunkelejlighed var karakteriseret ved overfyldte rum og en voldsom brug af tekstiler, hvorfor det krævede store ændringer at få den til at leve op til de nye bolig-hygiejneidealer. Den altdominerende brug af tekstiler blev anset for det største hygiejniske problem pga. den store mængde støv, draperede gardiner, portiere og polstrede møbler kunne indeholde.

»Som Støvsamlere ere Gardiner noget af det værste, man kan have i et Hus . . . de tykke Extragardiner, som man nu bruger mere og mere og som fuldstændig lukker for Lyset, kunne ikke vaskes og maa derfor nøjes med en tarvelig Afstøvning en Gang imellem, hvorfor de maa anses som absolut forkastelige. Som virksomme Samlere af Urenlighed og Smitstoffer maa ligeledes de velstoppede Møbler anses. Naar man ofte kommer ind i et Værelse med tæt tilhullede Vinduer og udstoppede Møbler, vil man erfare, at et saadant Værelse har sin Ejendommelige Lugt, det er ved Gardiner og Møbler denne Lugt hænger; for disse kunne ikke gjøres rene« (Ugebladet. Meddelelser af Interesse for Hus og Hjem) (11).

Ikke blot var disse tekstiler i sig selv store støvsamlere, ophængningens eller polstringens folder og draperinger gjorde problemet endnu større. Netop de meget kunstneriske draperinger var et af klunketidens kendetegn, hvorfor

Sadelmager- & Tapetserernes Gulvtæppe-Maskine

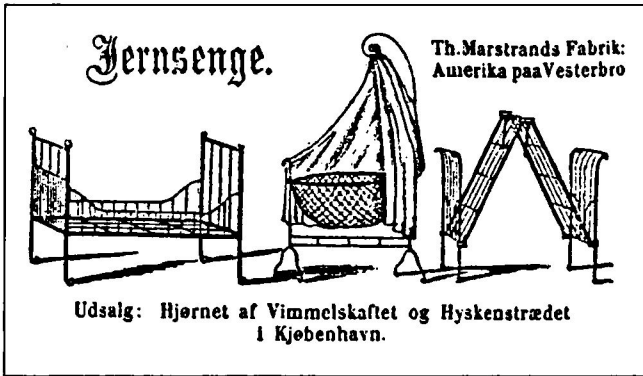

Denne maskine til rensning og udbankning af gulvtæpper er et eksempel på, hvordan sundhedsapostlenes anvisninger blev tilpasset tidens tekstildomine-rede boligindretning. Sygekassernes Sundhedsblad 1904.

det var en meget vanskelig gennemførlig ændring af boligindretningen. Anbefalingerne om at minimere gardinerne har mødt yderligere stor modstand fordi gardinerne, udover at være pyntelige, også har haft som funktion, at forhindre solen i at blege stuerne kostbare indretning og at nedsætte træk fra vinduerne.

»Husfruerne ville hellere bevare Roserne paa deres Brüsseler-Tæppe end paa deres Børns Kinder, hellere skaane de kostbare Gardiner end det endnu kostbarere Helbred, og derfor trækkes Persienerne for selv i 20 Graders Varme. For Eders Helbreds og Eders Skjønheds Skyld, mine ærede Damer, saa lad Vinduerne være aabne og lad Solen skinne ind; spar de nedrullede Persiener til Salonen og dens elegante Møbler, men lad Dagligstuen være lys og solbeskinnet« (Vort Hjem 1885) (12).

En vigtig opgave for sundhedsapostlene var at begrænse omfanget af gulvtæpper i hjemmene. Linoleum blev anset for en af bolighygiejns største fremskridt og for at lette dets adgang til boligerne, blev det meget betegnende kaldt »linoleums tæppe«. Argumentationen kunne også have karakter af en advarsel, som kun de meget modige turde sidde overhørigt.

Annonce i Illustreret Tidende 1859. Således fremstod jernsengene i deres rene form.

»Den alleruheldigste Beklædning for Gulvene er Tæpper. Ser man gennem et Forstørrelsesglas paa saadant et tykt Tæppe, saa ligner det nærmest en Urskov, og det en Urskov, som ikke er fri for vilde og farlige Dyr. Thi mellem Træerne huses Millioner af mere eller mindre skadelige Bakterier.« (Sygekassernes Sundhedsblad, 1908) (13-14).

I århundredets begyndelse gjorde støvsugeren imidlertid sin indmarch og muliggjorde, sammen med tæpperensemaskinerne, at de elskede støvsamlere kunne beholdes. Selv efter at disse opfindelser var introduceret og hygiejniske og rengøringslettende ændringer var indført i boligen, vedblev rengøringen at være et meget omstændeligt og tidkrævende arbejde.

Selvom jernsengen havde eksisteret i mange år, blev den betragtet som en stor hygiejnisk nyskabelse og vandt stor udbredelse specielt i børneværelserne. Jernsengene havde fjedre og skulle forsynes med hårde, vendbare madrasser, små hårde puder og tæpper i stedet for dyner. Selv om jernsengens hygiejniske fordele var ubestridelige, blev den ikke anset for at være passende i et typisk klunkehjem. Så den måtte, som resten af boligen, tilpasses tidens boligæstetik:

»Metalsengene enten af lakeret Jern, Messing eller Staal, ere en af vor Tids mest praktiske Opfindelser. De ere renlige og i Almindelighed ikke kostbare. Imidlertid staa de, med mindre de forsynes med en smuk Senghimmel og et Omhæng fornedet af Silke eller Kniplinger, næppe til Stilen i de nu brugelige, elegante Sovekammermøblement. Man har derfor indført Træsenge i en ny Stilart, som skal være lige saa dekorative som de gammeldags, medens de ikke har nogen af deres Fejl« (Damernes Blad, 1900) (15).

Sol og frisk luft var som sagt vigtige for hygiejnen, og alt skulle helst soles og luftes; også sengenes madrasser, dyner og puder. I erkendelse af at ikke alle havde mulighed for dette, blev et særligt apparat opfundet. Opfindelsens udbredelse har formodentlig været beskednen.

»Et Sengeudluftningsapparat, som er meget praktisk, hvor det er forbunden med Vanskeligheder jævnlige at sole Sengeklæderne, er opfundet af Konrad Weinberger i Nürnberg. Det bestaar af Jernskinner og Træstokke og kan sammenfoldes som en Havestol, hvorefter Apparatet kun tager liden Plads. Et anden Apparat anvendes til at hæve Madrassen, saaledes at ogsaa den udluftes« (Vort Hjem, 1885) (16).

En måde at undgå smuds, bakterier og dermed smitte på var, udover generel renlighed, at undgå andre mennesker og andre menneskers ting. Også indenfor hver enkelt familie skete der en fysisk opdeling mellem køn og generationer; børn og forældre skulle have hver deres soveværelse. Dyne, tandbørste, kam, barberkniv, håndklæde m.m. blev privateje, da tingene blev anset for veritable smittekilder.

Resultatet af sundhedsapostlernes anstrengelser blev i første omgang et kompromis mellem tidens æstetik og den nye hygiejneideologi med den konsekvens, at rengøringen blev opprioriteret. Dagligt skulle der støves og vaskes af, og som regel to gange om året blev der foretaget hovedrengøring (17). Klunketidens stiltræk blev stort set bibeholdt på bekostning af et meget omstændigt rengøringsprojekt. Der skete således ikke store gennemgribende ændringer i tidens karakteristiske boligindretningsstil, blot blev nogle materialer udskiftet. Således vandt vaskbare bomuldsstoffer, ferniserede gulve, linoleum og malede vægge frem på bekostning af uld, gulvtæpper og diverse former for vægbeklædning.

Opgaven for sundhedsapostlene var at indgyde, specielt den borgerlige husmoder, et nyt hygiejnisk instinkt. Familiens sundhed afhang af husmoderens forståelse for renlighedens krav. I sundhedens navn blev legemet og alt i omgivelserne derfor genstand for desinfektion. Da de farlige bakterier var usynlige, blev det således faktisk et spørgsmål om tro. Men ved at kæde renlighed sammen med moral og æstetik, fik argumentationen ekstra styrke. Husmoderens jagt på smuds var først medicinsk begrundet, men blev senere til en vulgarisering af en rationel bakteriologisk erkendelse. Hele familiens sundhed, skønhed og rygte stod på spil! Ét er imidlertid teori et andet er praksis. Også med hensyn til de mange krav renligheden stillede i hverdagen, skete der en tilpasning, og resultatet blev kompromisformer. Tidens æstetik bestemte farten, hvormed de mange ændringer, dikteret af den nye indsigt i renlighedens betydning, kunne slå igennem. Få årtier senere, i dette århundrede, blev den funktionalistiske stilretning toneangivende.

Materialer som rustfrit stål og fliser blev introduceret i køkken og badeværelse. Tekstiler, nipsgenstande og andet »fyld« blev minimeret, og funktionalismen gjorde det for alvor muligt, på samme tid, at bo moderigtigt og hygiejnisk. Det var således ikke længere nødvendigt med kompromisformer, som det var i slutningen af 1800-tallet.

Noter:

1 Denne artikel bygger på mit upublicerede speciale: »Ren i skind er ren i sind – en etnologisk analyse af renlighedens begrundelsessammenhænge og fordringer i Danmark fra ca. 1870 til 1920«, Institut for Europæisk Folkelivsforskning maj 1992. 2 Reymann, 1875, p.272. 3 Troels-Lund, 1900, p.267. 4 Sundhedsbladet, nr. 11, 1909, p.255. 5 Bentsen, 1867, p.25. 6 Ugebladet. Meddelelser af Interesse for Hus og Hjem, nr. 19, 1886, p.11. 7 Ugebladet. Meddelelser af Interesse for Hus og Hjem, nr. 5, 1886, p.7. 8 Sundhedsbladet, nr. 8, 1915, p.188. 9 Ugebladet. Meddelelser af Interesse for Hus og Hjem, nr. 12, 1886, p.9. 10 Her citeret fra Stavenow-Hedemark, 1970. 11 Ugebladet. Meddelelser af Interesse for Hus og Hjem, nr. 12, 1886, p.9. 12 Vort Hjem, nr. 29, 1885, p.225. 13 Sygekassernes Sundhedsblad, nr. 8, 1908, p.4-6. 14 Nedenstående citat fra 1875, er et eksempel på hvor hurtigt udviklingen indenfor bolighygiejnen gik. Bare 15 år efter var vejledningen, som vi har set, ganske anderledes: »For at holde Fødderne varme om Vinteren ere Gulvtæpper nødvendige, (...) Tæpper af Straa ere vel de varmeste, men af uldent Tøj er ogsaa anbefalende. Bruger man Voxdug som er kjøligere end ovennævnte, da bør der lægges Straamaatter eller Papiir under det«. Reyman, 1875, p.274. 15 Damernes Blad, 1900, p.5. 16 Vort Hjem, nr. 43, 1885, p.343. 17 Om disse halvårige rengøringsprojekter, se f.eks. Clemmensen, 1991.

Litteratur:

Bentsen, J.: Om Reenlighedens Nytte og Betydning for Befolkningens Sundhed og Velvære. København 1867.
Clemmensen, Tove: Nationalmuseets klunkehjem. København 1991.
Damernes Blad. 1. nr. København 1898.
Dansk Sundhedstidende. 1. Aarg. København 1896.
Douglas, Mary: Purity and Danger. An analysis of the concepts of pollution and taboo. London 1966.
Fataburen 1970. Nordiska museets och Skansens årsbok. Stockholm 1970.
Frykman, Jonas og Orvar Löfgren: Den kultiverade människan. Lund 1979.
Frykman, Jonas et al: Modärna tider. Vision och vardag i folkhemmet. Lund 1985.
Gad, Emma: Vort Hjem I-IV, København 1913.
Illustreret Tidende. 1. Aarg. København 1859.
Lassen, Hans: Renlighed i Klunketiden, København 1950.
Mellemsgaard, Signe: Distriktslægen og Læsøboerne. København, Landbohistorisk Selskab 1992.
Møller, Ingeborg: Kunsten at være huslig. København 1916.
Otto, Lene: Rask og lykkelig, Institut for Europæisk Folkelivsforskning 1991. Upubliceret mag.art-speciale.
Rasmussen, Holger: Urenlighed forbydes. Vore bedsteforældres tid. Nationalmuseet København 1970.
Reymann, Wm: Sundheds-haandborg eller Sygdoms- og Helbredelselære for Enhver, København 1875.

- Scheel, Esther (red.): Haandbog for Nutidshjem. Chr. Erichsens Forlag København 1938.
- Schmidt, Lars-Henrik og Jens Erik Kristensen: Lys, luft og renlighed. Den moderne social-hygienes fødsel. Adademisk Forlag København 1986.
- Sundhedsbladet – Populært, Hygiejnisk Tidsskrift for Hjemmet. 1. Aarg. København 1881.
- Sundhedsbogen. En almenfattelig Vejledning i Sundhedspleje. Kjøbenhavn 1895. Oversat fra tysk af H.P. Ørum.
- Sygekassernes Sundhedsblad. 1. Aarg. København 1904.
- Troels-Lund, T.F.: Sundhedsbegreber i Norden i det 16. aarhundrede. København 1900.
- Troels-Lund, T.F.: Dagligliv i Norden i det sekstende Aarhundrede. 4. udgave, Kjøbenhavn 1903.
- Ugebladet – Meddelelser af Interesse for Hus og Hjem. 1. Aarg. København 1885.
- Vort Hjem – Ugeblad for Kvindens og Hjemmets Interesser. 1. Bind. København 1885-86.
- Wright, Lawrence: Clean and decent. London 1960.

Summary

Cleanliness of mind and matter

At the turn of the century cleanliness as a cultural phenomenon was closely linked to the concept of health. The assumption of the sanitary reform movements that stench contained miasma and the subsequent focus of bacteriologists on bacteria in dirt brought about a clearing of the physical space. Bacteriologists considered cleanliness of the body and the environment as the best protection against the dangerous bacteria. This focus on bacteria evoked a pathological fear of dirt that transcended all medical reason. Whereas the search for the unknown and the invisible in dirt was medically defined at the outset, it gradually evolved into a quasi-neurotic fear. The end result was the aesthetics of the sterile, and cleanliness became a moral issue. Cleanliness was the parameter for people's ethical standards. The environment of the home became an area closely scrutinized by advocates of healthy living. The outside world was considered dangerous and dirty. The primary task of the home was therefore to protect and restore. In order to fulfill this function the habitat had to be clinically rid of all impurity and disorder – the hearth of bacteria. This was, however, no mean task as the interior design of the period was a crowded setting of upholstered furniture, lavish curtains, draped doorways and rugs – all collectors of the devilish dust. The solution was a compromise. The style of this interior design lived on for decades even after the connection between health and cleanliness had been established. However, certain types of furniture and materials were replaced with more hygienic ones, cleaning of the home was given higher priority, and the advent of the vacuum-cleaner and professional feather and carpet cleaners enabled the housewife to maintain the characteristic design and still uphold the image of sovereign rule over a hygienic home. A few decades later functionalism (funkis) brought a new design that made it easier to live in a stylish as well as hygienic home.